

**Akademik İsa Həbibbəylinin tədqiqatlarında
XX əsrin 70-80-ci illər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının
elmi-nəzəri problemləri**

Afət Rəfiyeva

Sumqayıt Dövlət Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: afat.rafiyeva@gmail.com

Annotasiya. Azərbaycan elminin görkəmli simalarından, böyük ədəbi irsimizin kamil tədqiqatçılarından biri akademik İsa Həbibbəyli ədəbiyyatşünaslıq sahəsində apardığı tədqiqatları ilə ölkəmizdə və respublikamızdan kənarında böyük nüfuzə sahib olan alimlərdən biridir. Məqalədə alimin sözügedən illərdə qələmə aldığı "Ədəbi yüksəliş" (1985), "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987), "Romantik lirikanın imkanları" (1984), "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" (1985) kitabları ədəbiyyat nəzəriyyəsinin və ədəbiyyat tənqidinin müxtəlif problemlərinə həsr olunmuşdur. Məqalə müəllifi görkəmli ədəbiyyatşünas akademik İsa Həbibbəylinin elmi irsinin 1970-80-ci illər mərhələsində Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına verdiyi töhfələri tədqiqata cəlb etmişdir. Tədqiqatçı alimin o illərdə qələmə aldığı fikirlərlə müasir dövr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında səslənən fikirləri müqayisə edərək qərara gəlir ki, İsa Həbibbəylinin ədəbiyyatşünaslıq sahəsində o illərdə söylədiyi fikirləri bu gün də aktuallığını qoruyub saxlayır.

Açar sözlər: ədəbiyyatşünaslıq, ədəbi yüksəliş, İsa Həbibbəyli, professional tənqid, görkəmli ədəbiyyat tarixçisi, istedadlı nəzəriyyəçi, elmi-nəzəri problemlər

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 04.05.2020; qəbul edilib – 12.05.2020

**Scientific-theoretical problems of Azerbaijani
literary criticism in 70-80 years of XX century
in academician İsa Həbibbəyli's researches**

Afət Rəfiyeva

Sumqayıt State University. Azerbaijan.

E-mail: afat.rafiyeva@gmail.com

Abstract. Outstanding personality of the Azerbaijan science, great researcher of our literary heritage, academician İsa Həbibbəyli with his researches in the field of literary criticism is one of the scientists having great reputation in our country and abroad. In the article is mentioned that scientist's books titled "Literary Progress" (1985), "Jalil Məmmədquluzadə" (1987), "Opportunities of Romantic Lyrics" (1984), "Theory of Literature" (1985) are devoted to the various problems of theory of literature and literary studies. Author of the article has studied prominent literary critic, academician İsa Həbibbəyli's contributions to the Azerbaijani literary criticism in 1970-1980s in research. It is compared the thoughts of researcher-scientist in that time with the thoughts of Azerbaijani literary criticism in modern period. The author concludes that İsa Həbibbəyli's thoughts in that time are still relevant today.

Keywords: literary criticism, literary progress, İsa Həbibbəyli, professional criticism, prominent literary historian, talented theorist, scientific-theoretical problems

Article history: received – 04.05.2020; accepted – 12.05.2020

Giriş / Introduction

İsa Həbibbəyli müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ədəbiyyat nəzəriyyəsi və ədəbiyyat tarixçiliyində müstəsna xidmətləri olan alimdir. Geniş elmi təfəkkürü, analitik düşüncəsi ilə o, klassik və çağdaş ədəbiyyatımızdan ədəbi-tarixi və nəzəri problemlərinin tədqiqi edir, ədəbi irsin müasirlik əhəmiyyəti üzərində sistemli elmi tədqiqat işləri aparır. Təxminən yarım əsrlik bir dövrü əhatə edən bu yaradıcılıq tarixilik və müasirlik prinsipləri söykənir, milli-mənəvi dəyərlərin üzə çıxarılmasına yönəldilir.

Müasir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ən aparıcı, ən öndə gedən simalarından biri, çoxsaylı tədqiqatları ilə nəinki ölkəmizdə, hətta onun hududlarından kənardə da sayılıb-seçilən ədəbi şəxsiyyətlərdən biri olan akademik İsa Həbibbəylinin elmi fəaliyyəti çoxşaxəli və zəngindir. O, ədəbiyyatşünaslığımızın bütün sahələrində eyni professionalıq, məsuliyyət və ciddiyyətə tədqiqatlar aparır. Son 50 ildə çap olunmuş çoxsaylı elmi məqalə və tezisləri, monoqrafiyaları ədəbiyyatşünaslıq tariximizin yeni mərhələsinin göstəricisidir. Onun "Ədəbi yüksəliş" (1985), "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987), "Cəlil Məmmədquluzadə və ədəbi mühiti" (1990), "XX əsr Azərbaycan yazıçıları" (1992), "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" (1996), "Ustad Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar" (1999), "Məhəmmədədə Şahtaxlı" (2011), "Böyük ədəbiyyat nəhəngi" (2012), "Akademik Səməd Vurğun Vəkilov" (2015), "Ədəbi şəxsiyyət və zaman" (2017) və s. əsərləri ədəbiyyatşünaslıq tariximizin çoxşaxəli problemlərinə həsr olunub. "Romantik lirikanın imkanları" (1984), "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" (1985), "Azərbaycan ədəbiyyatı: dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" (2019) və bu kimi bir sıra kitabları ədəbiyyat nəzəriyyəsinin ən mükəmməl nümunələri sırasındadır.

Əsas hissə / Main part

Elmi yaradıcılıq axtarışlarına 1970-ci illərdən başlayan İsa Həbibbəyli irsinin 1980-ci illərdən başlayaraq daha da dərinləşdiyini, elmi səviyyəsinin artdığını görürük. Elmi axtarışlarda çox-yönlülüyə və geniş diapazon əhəmiyyət verən alimin 1970-80-ci illərdəki fəaliyyətinə diqqət yetirdikdə yaqin edirik ki, o, təkə bir yaradıcılıq metodunun, ədəbi cərəyanın öyrənilməsi ilə kifayətlənmir, realizmin yaranması və təşəkkülünü, tipologiyasını tədqiqat predmeti seçməklə yanaşı, romantizmin nəzəri-estetik sistemini də diqqətdən kənarə saxlamır, eyni zamanda modernist ədəbiyyatın ədəbi faktlarına da müraciət edir, bədi düşüncənin çoxtərəfliliyinin elmi izahını verir.

İsa Həbibbəyli elmi fəaliyyətə başlayanda Əflatun Məmmədov, Abdulla Şaiqin, Əziz Mirhəmədov, Məhəmməd Hədinin, Məmməd Cəfər Cəfərov, Hüseyin Cavidin, Kamal Təlibzadə, Abbas Səhhətin romantik yaradıcılığını artıq tədqiq etmiş, bu sahədə bu gün üçün də kifayət qədər aktual olan elmi əsərlər ərsəyə gətirmişdilər. Mir Cəlal isə "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdi. Lakin bu tədqiqatlar işin başlanğıcı idi. Onlar XX əsr romantizminin tipologiyasını müəyyənləşdirmək, onun fəlsəfi və bədi estetik məzmununu ədəbi mühitə gətirmək baxımından ilkin zəmin yaratmışdılar. Bununla belə əsrin sonlarına qədər romantik ədəbiyyatın sistemli və elmi şəkildə öyrənilməsi həyata keçirilməmişdi. Bu məsələ İsa Həbibbəylinin nəzərindən yayınmamışdır. O, sosializmin ənənəvi tipik təhlil xüsusiyyətlərindən uzaqlaşmış, yeni istiqamətini – sənətkarlıq məsələlərini, mühüm amil olduğunu tədqiq edən ilk alimlərimizdən idi. Bu barədə romantik lirikanın önəmli tədqiqatçılarından Əziz Mirhəmədov yazırdı: "Namizədlik əsərində İsa Həbibbəyli H.Cavid, Ə.Hüseynzadə, M.Hadi, A.Səhhət, A.Şaiq, A.Divanbəyoglu və başqalarının romantizm üslubunda olan əsərlərinin spesifikasiyası, müştərək və fərqləndirici cəhətlərini açmışdır. Dissertasiyasında müəllif romantizm üçün səciyyəvi ideya-mövzularla bərabər, bədi ifadə, üslub, macazlar sistemi haqqında da elminiz üçün yeni, əhəmiyyətli fikirlər ortaya atır, bəzi mövzularda həmkarları ilə polemika aparır" [1].

İsa Həbibbəyli Əmin Abid, Salman Mümtaz, Firidun bəy Köçərli, Feyzulla Qasımlı, Məmməd Cəfər Cəfərov, Abbas Zamanov, Kamal Talibzadə kimi nəhəng ədəbiyyatşünasların elmi irsinin layiqli davamçısıdır. O, adlarını çəkdiyimiz bu elm adamlarının yaradıcılığına dərinədən bələd olan alim kimi dayanıqlıdır. Yeniliklər etməyə çalışır, ədəbiyyatşünaslıq elminin tədqiq olunmamış sahələrində dayır elmi əsərlər yazır, daim arxiv materialları üzərində işləyir. Bu, əlbəttə, ağır zəhmət, tələbkərlilik, əzmin göstəricisidir və hər bir tədqiqatçıya müəssər olmayan önəmli xüsusiyyətdir. Akademik daim yeni ədəbi faktlar üzərində işləyir, bu faktları ədəbi-nəzəri təfəkkürün süzgəcindən keçirərək uğurlu elmi tədqiqat işləri ərsəyə gətirir.

Bu baxımdan araşdırdığımız zaman kəsiyində elmi ictimaiyyətin ixtiyarına verdiyi məqalə, monoqrafiya və dərslərlik elm aliminin marağına səbəb olmuşdur. "Romantik lirikanın imkanları" (1984), "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" (1985), "Ədəbi yüksəliş" (1985), "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987), "XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan yazıçıları" (1992), "Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri" (1996) kimi kitabları hər kəse bəlli olan sosioloji metodun tədqiqat metodologiyasından fərqli olaraq, milli azərbaycanlılıq ideyalarına əsaslanaraq yazılmışdır.

Yaradıcılığa 70-ci illərdə başlayan İsa Həbibbəyli 1980-ci ildə "XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan romantik lirikasının sənətkarlıq xüsusiyyətləri" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. 1984-cü ildə nəşr etdiyi "Romantik lirikanın imkanları" monoqrafiyasında XX əsr Azərbaycan romantik şeirinin ideya-bədii keyfiyyətləri, xüsusilə romantizm dövrü lirikasının yeri və mövqeyi məsələləri tədqiq olunmuşdur. Müəllif qeyd etdiyi ki, romantik lirikanı təmsil edən H.Cavid, A.Səhəhət, M.Hadi, A.Şaiq kimi sənətkarların əsərləri haqqında ilk mulahizələr hələ XX əsrin ilk onilliyində söylənilmişdir. Tədqiqatçı XX əsr Azərbaycan romantik lirikasını novator keyfiyyətləri poeziya hesab edib, sosial həyatın mühüm problemlərini əks etdiriyinə, ideyalar aliminin zənginliyinə görə uc istiqamətdə inkişaf etdiyini qeyd edir: "1. Sosial-fəlsəfi lirik; 2. Əlaqə-tərbiyəvi, yaxud maarifçi lirik; 3. Aşıqana-məhəbbət lirikası" [5, s.13]. Qeyd edək ki, İ.Həbibbəyliyə qədər realist şeirdən fərqli olaraq romantizmin ideya-estetik prinsipləri sistemli şəkildə araşdırılmamış, əksər hallarda ümumi anlayışlar, zahiri parametrlər qiymətləndirilmiş, romantik estetikada xəyal, ideal kimi prinsiplər cəmiyyət hadisələrindən uzağa apararaq meyllər kimi dərk edilmişdir. Alim bunun yanlış olduğunu, romantik lirikada maarifçi-demokratik ideyaların geniş yayıldığını və əsaslı faktlarla elmi ictimaiyyətin diqqətinə çatdırıldı. Yuxarıda qeyd edilən bölgü də romantik lirikanın öyrənilməsinə yenilik idi.

Alim sosial-fəlsəfi lirikaya vətəna atəşli məhəbbəti, onu çapıb-talayanlara qarşı dərin nifrəti əks etdirən şeirləri ("Vətən", H.Cavidin "Könül quşu..." və s. şeirlər), vətən mövzusunun ayrılmaq hissəsi olan peyğz lirikasını, (A.Səhəhət "Ölü şəhər", "Şamaxı zəlzələsi", H.Cavid "Bakıda" və s. şeirlər), müharibə və inqilab mövzusu (M.Hadi "Əlvahi intibah" poeması, H.Cavid "İblis" faciəsi) aid edir. İkinci istiqamətdən danışarkən, İ.Həbibbəyli XIX əsr maarifçilərindən fərqləndirən əsas xüsusiyyət kimi köhnəliyi inkar etmək, yaramaz qanunlara əsaslanan ictimai gerçəkliklərlə barışmamağı, təlim-tərbiyə sisteminin dəyişdirilməsini arzulamağı bu dövr maarifçilərinin əsas məfkurəsi kimi vurğulayırdı. Əlaqə-tərbiyəvi, yaxud maarifçi lirikada məktəbə, elmə, mədəni tərəqqiyə çağırış ideyası (A.Şaiqin "Layla", "Şikayətlərim", "Gələcək qorxusu", "Hər şey köhnə", M.Hadinin "Bir ah məzlumana", "Dün və bu gün", "Taraneyi-milli", "Amali-tərəqqi", A.Səhəhət "Nidayi-millət, yaxud amali-vətənpərəstə" və s. şeirləri) aparıcı mövqedə durur.

Romantizm ədəbi cərəyanının nümayəndələrinin şeirlərində məhəbbət lirikası fərqli funksiyaları yerinə yetirmişdir. Lakin aşıqana-məhəbbət lirikasının qeyd edilən dövrdə yaşayıb-yaradan sənətkarların yaradıcılıqlarının ilk dövrlərində daha çox əks olunduğu, sonradan azaldığı İ.Həbibbəylinin diqqətindən yayınmamışdır. "Əsliyədə romantik lirikada sevgi, məhəbbət şeirləri gətirdikə həm azalmış, həm də yaranan təsadüfi nümunələr xalis məhəbbət duyğularından, aşıq-məşuq münasibətlərindən ibarət olmamış, bəlkə ictimai motivləri mənalandırmaq üçün ədəbi vasitə xarakteri daşmışdır. Bu yolla Füzulinin homişə "sözü aşıqana olan" lirik qəhrəmanı ideal həqiqət axtarıcısı biçimində yenidən meydana çıxmışdır" [5, s.43].

Alim burada ilk dəfə olaraq romantik ədəbiyyatda sonet, marş, himn, şərq, türkü kimi poetik formalıların yaranması və yayılması arcalını genişləndirməsini elmi əsaslarla tədqiq etdi, bunların hər

biri haqqında elmi-nəzəri ümumiləşdirmələr apardı. Bu da tədqirəlayiqdir ki, İsa Həbibbəyli ilk dəfə olaraq bu əsərində romantik sənətkarların fərdi yaradıcılıq üslubunu müəyyənləşdirməkdə xüsusi istedad nümayiş etdirirdi, Hüseyn Cavidin romantik-fəlsəfi, Məhəmməd Hədinin romantik-publisist, Abbas Səhəhətin lirik-romantik, Abdulla Şaiqin romantik-realist sənətkar olmasının daqiqatçılıqlarını cizdi, janr və fərdi üslub, müasirlik və tarixilik anlayışlarına aydınlıq gətirdi: "Romantik lirikanın imkanları" adlı monoqrafiyasında (1984) diqqət cəlb edən və İsa Həbibbəylinin elmi yaradıcılığına xas olan polemika mədəniyyəti, yüksək intellektual səviyyə, güclü ümumiləşdirmə bacarığı və yüksək nəzəri hazırlıq gənc alimin mühüm elmi nəticələrinə gəlməsinə imkan vermişdir" [2, s.17].

İsa Həbibbəyli klassik və müasir ədəbiyyatın nəzəriyyəsi ilə ciddi məşğul olub. "M.F.Axundzadənin ədəbiyyat nəzəriyyəsi görüşləri" məqaləsi ilə davam etdirilən bu yol əsliyədə 1980-ci illərdən başlayır. Həmin illərdə ədəbi ictimaiyyətin istifadəsinə verilən "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" (1985) tədris-metodik dərs vəsaiti bu istiqamətdə görülən mühüm tədqiqat işindən ibarətdir. Vəsait 5 bölmədən ibarətdir. Burada ədəbiyyat nəzəriyyəsinin tədqiqat obyektini, bağlı olduğu elm sahələrini, bədii əsərləri öyrənmə metodları, ədəbi-nəzəri fikrin inkişaf mərhələləri, ədəbiyyatın özünəməxsus xüsusiyyət və prinsipləri, nəzm və nəsr anlayışları, ədəbi növlər və janrlar, yaradıcılıq metodları, üslub və cərəyanlar haqqında elmi ümumiləşdirmələr aparılmış, sxem və cədvəllər əsasında konkret qruplaşdırmalar öz əksini tapmışdır. Bu kitabda İsa Həbibbəyli tərəfindən ədəbiyyat nəzəriyyəsinin müxtəlif anlayışlarına dair verilmiş təriflər orijinal olub, məhiyyəti tam əks etdirən düsturlardan ibarətdir. Ali məktəb müəlliminin işinə kömək baxımından bu kitabca çox dəyərli mənbə sayıla bilər.

İsa Həbibbəylinin tədqiqat sferasında böyük demokrat yazıçımız Cəlil Məmmədquluzadənin həyatı, mühiti və çoxərəfli yaradıcılığı xüsusi yer tutur. Hələ 1970-1980-ci illərdə realist nəsrinin, dramaturgiyamızın və milli mətbuatımızın ağır yükünü üzün illər çiyində daşıyan Cəlil Məmmədquluzadə haqqında araşdırmalara başlayan akademik İ.Həbibbəyli klassik irsin tədqiq ediləməsinə də dəyərləndirilməsinə daha mükəmməl texnologiyaları müəyyənləşdirməyə nail olub. Ömrünün uzun illərini bu ədəbiyyat nəhənginin, İsa Həbibbəylinin təbircinə desək, "Molla Nəsrəddinlərin ağsaqqal"nın ədəbi-publisistik yaradıcılığının tədqiqinə həsr edib, onun mükəmməl bioqrafiyasını yaradıb və yeni əsrin əvvəllərində də onu mükəmməlləşdirmək işini davam etdirmişdir. Tədqiqatımızın mövzusu olan illərdə bu mövzuya həsr etdiyi xeyli sayda tədqiqat işlərini – "Ədəbi yüksəliş" (1985), "Cəlil Məmmədquluzadənin həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri" (1986), "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987) kitablarını nəşr etdirmişdir.

Bu cəhətdən "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987) monoqrafiyası diqqəti daha çox cəlb edir. Monoqrafiyada yazıcının həyatı, mühiti, müasirləri, maarifçi dostları, ailə mühiti geniş aspektdə tədqiqatə gətirilir. Ədəbin əsərlərini səhnə təleyi, ədəbi tənqidə öyrənilməsi ilə bağlı yeni ədəbi-tarixi faktlar ortaya qoyulur. Əhəmiyyətli budur ki, əsərdə təkcə Cəlil Məmmədquluzadə irsi öyrənilir, həm də realist ədəbiyyatın gənəsi tərəfində maraqlı elmi fikirlər irəli sürülür, realizmin Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığında xüsusi gənəsi aspektdə araşdırılır. Cəlil Məmmədquluzadənin mütəzəm olaraq əlaqə saxladığı insanların böyük bir qismi haqqında ilk dəfə "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987) monoqrafiyasında məlumat verilir. Hətta xırda detallar və təfəsilatlar belə gözəndən qaçırılır. Bu, oxuculara və tədqiqatçılara imkan verir ki, ədəbi yaradıcılıq haqqında düzgün təsəvvürdə olsun, onun yaradıcılığını obyektiv mövqedə qiymətləndirə bilsin. İsa Həbibbəylinin Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqatlarından bəhs edən ədəbiyyatşünas Məhəmmədəli Mustafayev yazır: "Cəlil Məmmədquluzadənin ictimai məfkurasına heyranlıq və onu mükəmməl mənimsəmək İsa Həbibbəylinin həyat yoluna daim işıq salıb, xalqa, vətənə necə xidmət etməyin yolunu öyrədir. Adı bir fəhlənin böyük bir ədəbiyyatşünas, tanınmış ictimai xadim, universitet rektoru, akademik, institut direktoru, AMEA-nın vitse-prezidenti səviyyəsinə yüksəlməsində, şəxsiyyətin milli məfkurəsi, xalqa, vətənə bağlılığı dayanır. Bu əqidənin nəticəsidir ki, İsa Həbibbəyli həyatını Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin dövlət quruculuğu siyasətinə həsr edib, Molla Nəsrəddin ictimai məfkurasından Heydər Əliyev siyasətinə keçidən əsasında dövlətçilik ənənələrinə hörmət, xalqa, dövlətə xidmətin keçidli yollarına sədaqət dayamır" [3, 192-193].

İsa Həbibbəylinin "Cəlil Məmmədquluzadə mühiti və müasirləri" mövzusunda yazdığı doktrorluq dissertasiyasının əsasında da onun 1980-ci illərdəki elmi axtarışları dayanır. "Ədəbi yüksəliş" (1985) əsərində də o, öz yaradıcılıq ideallarına sadıq qalaraq Cəlil Məmmədquluzadə yaradıcılığı, "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbi, maarifçi-realist ənənənin XX əsrin əvvəllərində davam etdirilməsi barədə ətraflı məlumat verib. Realist ədəbiyyatın iki mərhələsindən – maarifçi realist və tənqidi realist bədii irsədən söhbət açan tədqiqatçı hər iki yaradıcılıq tipinin özünəməxsus cəhətlərinə daha çox yer ayırmış, bir mərhələdən digərinə keçidin elmi texnologiyalarını müəyyənləşdirməyə çalışmışdır. XX əsr tənqidi-realist ədəbiyyatından, "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbindən söhbət açan İsa Həbibbəyli yeni əsrin ədəbiyyatın qarşısına qoyduğu məsələləri tədqiq etməyi bacarmışdır. Realizmin ikinci böyük mərhələsi İsa Həbibbəylinin elmi irsində xüsusi çəkiyə malikdir. Bu mərhələnin dramaturgiyası, nərsi və poeziyası vəhdət halında tədqiq edilir, ədəbi janrların tənqidi-realist ədəbiyyatdakı bədii nümunələri və onların müəllifləri haqqında hərtərəfli bilgi verilir.

Yeri gəlmişkən deyək ki, İsa Həbibbəylinin yaradıcılığında bu kəskin keçid – romantik lirikalardan realist ədəbiyyata, xüsusilə də, nəsrə və dramaturgiyaya keçid tədqiqatçıdan böyük təcrübə, dərin mütaliə, elmi-ədəbi qaynaqlara yaxından bələd olmağı tələb edir. İki fərqli yaradıcılıq üsulunun tipologiyasını, spesifik cəhətlərini, qanunauyğunluqlarını müəyyən etmək, alimdən ciddi elmi hazırlıq tələb edir. Burada xüsusi vurğulanmalıdır ki, o, bu iki ədəbi cərəyanın tək bir nümayəndəsinin yox, onlarla ədəbi simanın yaradıcılığını öyrənmiş, tədqiq etmiş, arxiv materiallarını araşdırmış, hər birinə fərdi həssaslıqla yanaşmışdır.

Qərbi Avropa ədəbiyyatşünaslığına nisbətən Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı nisbətən gec formalaşmışdır. Belə ki, XVII-XVIII əsrlərdə Qərbi Avropada müstəqil ədəbiyyat tarixləri yazılmağa, Azərbaycan ədəbiyyat tarixçiliyi XX əsrin ilk onilliklərində formalaşmışdır. Buna görə də hələ indiyə qədər də klassik və müasir ədəbiyyatımızın yeni fakt və sənəd axtarışları davam edir. Ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılığını əhatə edən monoqrafiyalar meydana çıxır. Şübhəsiz ki, çağdaş ədəbiyyatşünaslığımızda bu sahədə fəaliyyət göstərən filoloq alimlərimizdən ən öndə gedən İsa Həbibbəylidir. Onun 1970-80-ci illərdəki elmi tədqiqatları fakt-sənəd bolluğu cəhətdən fərqlənir. İsa Həbibbəyli ədəbi faktı ədəbiyyat tarixi faktına çevirməkdə müstəsna təfəkkür sahibidir. Ədəbi faktı nəzəri ümumiləşdirmələrlə vəhdətdə ədəbiyyat tarixinə gətirmək sahəsindəki gördüyü işləri isə heç vaxt yaddan çıxarmaq olmaz.

İsa Həbibbəylinin müraciət etdiyi sənətkarların adı və ünvanı göstərir ki, o daha çox ədəbiyyat tariximizə yenilik, novator meyillər gətirən sənətkarların yaradıcılığının tədqiqinə daha çox əhəmiyyət verir. C. Məmmədquluzadə, H. Cavid, M. Aras yaradıcılığında bəhs edən tədqiqatçı, hər şeydən əvvəl bu sənətkarların ədəbiyyatımıza gətirdiyi yeniliklərə daha çox diqqət yetirir, yazıçı və ictimai mühit kontekstində klassik və çağdaş ədəbiyyatımızın müasirlik amillərinə üstünlük verir. Hansı sənətkara müraciət etməsindən asılı olmayaraq, ədəbi faktdan çıxış edir, elmi-nəzəri dəyərləndirmələrə daha çox fikir verir.

1970-80-ci illər ədəbiyyatşünaslığımızda nəzəri təfəkkürün genişləndiyi bir dövrdür. M. C. Cəfərov, M. Arif, Ə. Mirahmadov, K. Talibzadə ədəbi irsi ilə başlayan bu istiqaməti davam etdirən tədqiqatçılarımızdan olan İsa Həbibbəyli bu gün də həmin yolu davam etdirir, yeni çıxan monoqrafiyaları, xüsusən də "Azərbaycan ədəbiyyatı dövrləşdirmə konsepsiyası və inkişaf mərhələləri" əsəri də bunu bir daha təsdiq edir.

Nəticə / Conclusion

Məqalədə müasir dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ən aparıcı, ən öndə gedən simalarından biri, çoxsaylı tədqiqatları ilə nəinki ölkəmizdə, hətta onun hüdudlarından kənar da sayılıb-seçilən elm adamlarından biri olan akademik İsa Həbibbəylinin elmi fəaliyyəti, çoxşaxəli və zəngin irsinin 1960-80-ci illər mərhələsi tədqiq edilmişdir. Onun bu illərdə nəşr olunan "Ədəbi yüksəliş" (1985), "Cəlil Məmmədquluzadə" (1987), "Romantik lirikanın imkanları" (1984), "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" (1985) kitabları ədəbiyyatşünaslıq elminin mükəmməl nümunələri kimi təhlil edilmişdir. İsa Həbibbəylinin müraciət etdiyi sənətkarların adı və ünvanı göstərir ki, o daha çox

ədəbiyyat tariximizə yenilik, novator meyillər gətirən sənətkarların yaradıcılığının tədqiqinə daha çox əhəmiyyət vermiş, ədəbiyyatşünaslıq sahəsində mühüm elmi əhəmiyyətə malik tədqiqatlar aparmışdır.

Ədəbiyyat / References

1. Mirahmadov Ə. Ağsaqqal nəsilin davamçısı. Bakı, "Ədəbiyyat qəzeti", 1999, 22 oktyabr.
2. Akademik İsa Həbibbəyli. Biblioqrafiya. Bakı, Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2018.
3. Mustafayev M. Ədəbiyyatşünaslığımızda mənavi dəyərlərin qiymətləndirilməsi. Bakı, "Dil və ədəbiyyat". Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 2016, №4.
4. Həbibbəyli İ. Ədəbiyyat nəzəriyyəsi. Bakı, ADPI-nin nəşri, 1985.
5. Həbibov İ. Romantik lirikanın imkanları. Bakı, Yazıçı, 1984.
6. Həbibbəyli İ. Cəlil Məmmədquluzadə. Bakı, Işıq, 1987.

Научно-теоретические проблемы азербайджанского литературоведения в 70-80-х годах XX века в исследованиях академика Исы Габибейли

Афет Рафиева

Сумгаитский государственный университет. Азербайджан.

E-mail: afat.rafiyeva@gmail.com

Резюме. Академик Иса Габибейли является одной из видных личностей азербайджанской науки, глубоким знатоком нашего богатого литературного наследия, ученым, своими исследованиями заслужившим авторитет в области литературоведения в нашей республике и за её пределами. В статье рассмотрены книги учёного "Подъем литературы" (1985), "Джалил Мамедгулузаде" (1987), "Возможности романтической лирики" (1984), "Теория литературы" (1985), посвященные различным проблемам теории литературы и литературной критики. Автор статьи привлекла внимание к научному наследию выдающегося литературоведа, академика Исы Габибейли, внесшего вклад в азербайджанское литературоведение своими исследованиями 70–80-х годов. Путём проведения сравнительного изучения размышлений Исы Габибейли, звучащих в современном азербайджанском литературоведении, автор статьи приходит к заключению, что суждения учёного тех лет актуальны и сегодня.

Ключевые слова: литературоведение, литературное восхождение, Иса Габибейли, профессиональная критика, видный историк литературы, талантливый теоретик, научно-теоретические проблемы